

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

—2—



ANTALYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

—2—

Editör Yardımcıları

Demet SUSTAM

Havana KARA

Zehra SULA

Fotoğraflar

Akın ACAR

Kapak Fotoğrafı

Antalya Kaleiçi Manzarası



PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI : 44040

Baskı ve Cilt

Dizgi Ofset

Baskı Yeri ve Yılı

Konya/Eylül 2019

ISBN: 978-605-7600-40-0

Eserde yer alan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına, telif hakları ise Antalya Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. İzinsiz basılıp çoğaltılamaz ve kaynak göstermeden alıntılanamaz.

ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Yüksekalan Mahallesi, Adnan Menderes Bulvarı, Nu:20, 07310

Muratpaşa/ANTALYA

Tel: (0242) 249 50 00

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

— 2 —

Editör Kurulu

Bedia KOÇAKOĞLU

Bahset KARSLI

Diren ÇAKILCI



Antalya'nın Fethi

Antalya'nın Fethi'nin
812. yılına armağan olarak sunulmuştur.



ANTALYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ANTALYA TARİHÇİSİ SÜLEYMAN FİKRİ ERTEN'İN ESERLERİNDE ANTALYA ŞEHİRİ'NİN TASAVVUFÎ TEMELLERİNE DÂİR TESPİTLER

Şeyda ÖZTÜRK*

Giriş

Türk-İslam coğrafyasına Selçuklu'dan itibaren mesken olmuş Antalya şehri ile ilgili bilgilere Cumhuriyet döneminde katkı sağlayan önemli bir kalem erbâbı 1876-1962 yılları arasında yaşamış bulunan Süleyman Fikri Erten'dir.¹ Süleyman Fikri Erten, 1876 yılında Avusturya'nın işgali altında bulunan Bosna Vilayeti, Tuzla Sancağı, Briçka'ya bağlı Rahiç kasabasında doğmuştur. Babası Nûman Efendi Avusturya ordusunun Bosna işgalinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Okumaya çok düşkün bir çocuk olarak S.F. Erten âilesinin katkıları ile zor şartlarda da olsa 1894 yılında İstanbul'a gelerek Gazanfer Ağa Medresesi'nde ilk dört yıl Dâru't-Tedrîs'de ve akabinde Dâru'l-Muallimîn'de eğitim almış bir yandan da câmi derslerine devam etmiştir.

7 Mayıs 1906'da Dâru'l-Muallimîn'in Edebiyât şubesinden "şehâdetnâme" olarak mezun olan S.F. Erten ilk önce Bolu İdâdisi'ne coğrafya, hendese, resim, ziraat öğretmenliğine, 1907 de Lazkiye İdâdisi müd. Yardımcılığı ve coğrafya öğretmenliğine ve ardından 25 Eylül 1908'de beş sınıflı Livâ idâdîlerinden olan Antalya İdadisi'nde² Türkçe ve Resim öğretmenliğine ardından müdür vekilliğine atanmıştır. İsmi Antalya Sultânisi olarak değiştiği 1916-1924 yılları arasında ise aynı lisede Farsça ve Türkçe derslerine girmiştir. Yine Rum okulunda Türkçe öğretmenliği yapan Süleyman Fikri Erten Türkiye'nin ilk açılan sekiz İmam-Hatip Lisesi arasında sayılan ve açılışı 1953 olan Antalya İmam-Hatip Lisesi'nde Ruhiyyat ve Ahlak öğretmenliği yapmıştır.³

Antalya Sultânisi'nde görev yaptığı süre içinde şehrin İtalyanların İşgali'ne şahit olmuş, İtalyanlar'ın Antalya'nın târihi eserlerini İtalya'ya götürme teşebbüsleri üzerine kendi gayretleri ile buna mukavemet niyeti ile 1919 yılında kendisini Fahri Asâr-ı Atîka Memûru olarak ta'yîn ettirmiştir.⁴ Bu suretle bugünkü Antalya müzesinin ilk kurucusu olan Erten, bir yandan târihi taşınabilir eserleri önce bir kilise olan Panaya kilisesinde toplarken, daha sonra parçalar Yivli Minâre câmiinde toplamaya başlamış bir yandan da 1 Temmuz 1924 târihinde müze için yazma kitapları toplamak sûretiyle Tekelioğlu Kütüphanesinde metruk kalan kitapları müzeye intikal ettirmiştir.⁵

1941 yılında Antalya Müzesi kurucu müdürlüğünden emekli olan S.Fikri Erten ve onun ilmî ve Antalya iline adanmış gayretlerini Refii Cevad Ulunay Yeni Sabah gazetesinde "Bir canlı târih olan Fikri Erten refaha, servete, mevkiye önem vermemiş, kendini Antalya'ya vakf eylemiş, medeniyet yığınlarına aşkla kendini kaptırmıştır." cümleleri ile ifâde etmiştir.⁶

* Dr. Öğr. Üyesi., Akdeniz Üniversitesi, seydaozturk akdeniz.edu.tr

¹ Hayatı için bkz. Musa Seyirci, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya Müzesi Yayını, 1994; Refi Cevat Ulunay, "Bir Canlı Târih", *Yeni Sabah Gazetesi*, 6.11.1951; Musa Seyirci, Halk Bilimci-Müzeci Süleyman Fikri Erten 1876-1962 (*Türk Folkloru*, sayı:65, Mart 1985),.

² Sefa Salih Aydemir, Cumhuriyet Döneminde Liselerin Tarihi Gelişimi (Antalya Lisesi Örneği, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, yıl:2, sayı:2, Nisan 2014, s.164.

³ Musa Seyirci, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya Müzesi Yayını, 1994, s.8.

⁴ Seyirci., 15.

⁵ Seyirci, s.18.

⁶ Seyirci, s.19

Antalya'da ilk müze kurucusu olmasının yanı sıra 1923 yılında şehirden ilk kez kendi kızı olmak üzere komşu ve tanıdıklarının kızlarını İzmir Karşıyaka Kız Öğretmen okuluna gönderilmesini sağlamış ve bu sûretle Antalya'da kızların eğitim hayatında bulunmasına öncülük etmiştir.⁷

Süleyman Fikri Erten, 1930 yılında Atatürk'ün Antalya'yı ziyaretinde, Aspendos tiyatrosunu gezdirmiş ve Atatürk'ün önünde konuşma yapmıştır.⁸ Yine bu ziyâret sırasında S.F. Erten Antalya müzesi çatısı altında topladığı biri hicrî 552 târihli İsfendiyaroğullarından kaldığı düşünülen yazma Kur'ân-ı Kerîm ile matbu nüshası olmayıp yalnızca dört nüshasından bahsedilen 1000 varaklık Ali Paşa Târihi'ni incelemeleri üzere Atatürk'e takdim etmiştir. Bu görüşmelerinde S.F. Erten'in kaleme aldığı Antalya Livası târihi hakkında da bilgi alan Atatürk yazılmakta olan serinin ikinci kitabı Antalya Târihi'nin basımı için yardım sözü vermiştir.⁹

Onurla sürdürdüğü hizmet yıllarını üretken olarak geçiren S.F. Erten ardında Antalya tarih ve kültürünü anlatan birçok önemli belge ve kitap bırakmıştır. Günümüzde dünyaca ünlü müzeler arasında yer alan Antalya Müzesi'nin kuruluşunda büyük emekleri olan Süleyman Fikri Erten 1962 yılında 86 yaşında hayata veda etmiştir.

Eserleri

Çalışma hayatının büyük bölümünü geçirdiği Antalya'da eserlerini te'lîf eden S.F. Erten'in telifatının çoğunluğu Antalya üzerine olup, basılı ve basılmamış toplam altı eseri vardır. Bu eserler, *Antalya ve Milli Mücâdele*, *Abdal Musa ve Kaygusuz Baba*, *Antalya Coğrafyası*, *İlmi Belâgattan Beyan ve Bedî' Hulâsası*, *Tekelioğulları*, *Antalya Vilâyeti Târihleri* başlıklı üç ciltlik eseridir. Üç ciltten ulaşan bu ciltlerin her biri müstakil başlıklar taşıyıp, bunlar sırasıyla *Antalya Livası Târihi*, *Antalya Vilâyeti Târihi*, *Antalya Târihi* şeklindedir.

İlmi Belâgattan Beyan ve Bedî' Hulâsası:

Erten'in ilk eseri olup 1915 yılında Osmanlıca kaleme alınmıştır. Eser Antalya Sultânî'sinde öğrencilere okuma-yazma kurallarını öğreten ve Osmanlı belâgat anlayışında önemli değişikliklerin olduğunu gösteren bir eserdir. Kitap üzerinde ilki İbrahim Kunt ve Bahar Kunul'a âit "Süleyman Fikri Erten'in İlm-i Belâgatdan Beyân ve Bedî' Hulâsâsı Adlı Eseri"¹⁰ ve ikincisi Harun Özel tarafından kaleme alınmış "Bosnalı Süleyman Fikri ve "İlmi Belâgattan Beyân ve Bedî' Hulâsası" İsimli Eseri" başlıklı iki makale bulunmakta ve eserin transliterasyonu adı geçen makalelerde verilmektedir.¹¹

Antalya Livâsı Târihi:

Antalya târihine dâir kaleme aldığı ilk eserdir. 1922 yılında Osmanlıca kaleme alındı. Eserin önsözü mâhiyetinde olan bölümünde kendisinin "efrâdını câmî, ağyârını mânî bir Teke Livâsı târihini yazmış olduğu iddiâsında bulunmadığını, öğrencilerinin bu yönde zaman zaman istekleri karşısında kayıtsız kalamadığını mütevâzi ve mahcûb bir edâ ile dile getirmiş ve kitabın basımından dolayı eski Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'e teşekkür etmiştir. Kitap yirmi sekiz başlıktan ibâret olup, Antalya Kalesi Haritası, eski Yunan ve Roma dönemi şehre âit isim ve sikkeler, Antalya'da

⁷ Seyirci, s.13.

⁸ Seyirci, s.8.

⁹ Recep Arslan, *Atatürk'ün Antalya Ziyâretleri, Avrasya Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (ASEAD), ISSN:2148-9963, cilt: 5, sayı: 8, yıl:2018, s.4.

¹⁰ İbrahim Kunt-Bahar Kunul, "Süleyman Fikri Erten'in İlm-i Belâgatdan Beyân ve Bedî' Hulâsâsı Adlı Eseri", *Selçuk Üni, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:2015, sayı:34, s.207-246.

¹¹ Eser hakkında bkz. Harun Özel, Bosnalı Süleyman Fikri ve "İlmi Belâgattan Beyân ve Bedî' Hulâsası" İsimli Eseri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c.IV., sayı:4, 2015, s.981-1023.; Hüseyin Çimrin, "Süleyman Fikri Erten", *Dünden Bugüne Antalya Kitabı*, Antalya Mayıs, 2012, s.513-514.

Araplar, Antalya'da Selçuklu ve Osmanlılar ve bıraktığı eserler, Son Yıllarda şehre gelen göçmenler, Antalya'da bulunan câmiler, medreseler, tanınmış kimseler, medfûn bulunan meşhur kişiler, Perge, Murtuna, Silyom, Aspendos harebeleri ve sikkeleri, Elmalı ve Elmalı'da yetişen kişiler ve câmiler şeklindedir.

Kitabın Osmanlıca baskısı 1922 yılında, sayılı sayıda basılmış, yaklaşık 76 yıl sonra 1997'de latin harfleriyle Abdullah Tekin tarafından günümüz harfleriyle tekrar hazırlanmak suretiyle basılmıştır.¹²

Antalya Vilâyeti Târîhi:

1940 yılında kaleme aldığı eseri 160 sahife olup, Antalya Antik dönem tarihi, Antalya'ya yapılan Arap akınları, Selçuklu ve Osmanlı dönemi Antalya'sı ile ilgili bilgilerin yanı sıra Antalya dâhilinde bulunan göçerlerden, esnaf ve geleneklerinden ve yine şehrin câmi, mescit, han, türbe ve kitabelerin resim ve planları yer almaktadır.¹³

Antalya Târîhi:

S.F.Erten'in 1948 yılında kaleme aldığı eserde, Antalya ilçelerinin târihleri, yaşayışları, folkloru yer almaktadır. Bilhassa eser Evliyâ Çelebi'nin Antalya seyahatinin izleri takip edilmek sûretiyle gerçekleştirilmiş seyâhatnâmede yer alan duraklar bizzat Erten tarafından birebir gidilerek gözlemlenmiş, Seyâhatnâme'de geçtiği hâlde izi kalmayan belde ve yerler hakkında ma'lûmat verilmiştir.¹⁴

Tekelioğulları:

1955 yılında yayımlandı. 68 sayfa olup Hüsnütabiat Basımevi'nce basılmıştır. Antalya'da kırk yıl hüküm süren Tekelioğulları beyliğini konu edinen eseri bu soydan gelen ve aynı zamanda S.F. Erten'in talebeleri olan Ahmed ve Emin Tekelioğullarına ithâf edilmiştir. Eserde Tekelioğulları hakkında ma'lûmatın yanı sıra Antalya'da bıraktığı vakfiyeler, Tekelioğlu İbrahim beyin 1811'de hükûmete karşı isyânı, Tekelioğullarının silsilesi, Aff-ı umûmî gibi Tekelioğullarının mevzubahis olduğu konular yer almaktadır.¹⁵

Antalya ve Milli Mücâdele:

S.F. Erten'in emekli olduktan sonra kaleme aldığı Antalya ve Milli Mücâdele kitabı hayatta ilen basılamamış olup 1996 yılında Antalya Müzesi yayını olarak iki kez basım imkanına kavuşmuştur.¹⁶

Eserinde İstiklâl savaşında Antalya vilâyetinin mücâdelesini elinden geldiğince aktarmak olduğunu dile getiren yazarın eserinden kimi başlıklar; Mütarekeden sonra ve işgalden önce Antalya, Şehzade Abdürrahim'in Antalya'ya Gelişi, Antalya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Teşekkülü, Büyük Taarruz'da Antalya, Antalya'da Hilâl-i Ahmer'in kuruluşu vb. şeklindedir.

Abdal Mûsa ve Kaygusuz Abdal:

Eser Süleyman Fikri Erten'in basılamayan eserleri arasındadır. Kitabın varlığından *Antalya Târîhi* isimli eserinde bizzat bahsetmektedir.¹⁷ Ne var ki Antalya Müzesi Kütüphanesi'nde olduğu kaydedilmekle birlikte esere ulaşılamadı.¹⁸

S. Fikri Erten ve Eserlerinde İzlediği Yöntem ve Kaynaklar

Kitaplar:

¹² Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, (Yayına Hazırlayan: Abdullah Tekin), Antalya ve Yöresi Kültürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, no:2, s.1-163. Ekim 1997.

¹³ Süleyman Fikri Erten, *Antalya Vilâyeti Târîhi*, Tan Matbaası, İstanbul 1940.

¹⁴ Süleyman Fikri Erten, *Antalya Târîhi*, Üçüncü Kısım, Antalya 1948, 1-141.

¹⁵ Süleyman Fikri Erten, *Tekelioğulları*, Hüsnütabiat Basımevi, Antalya 1955, 1-68.

¹⁶ Süleyman Fikri Erten, *Milli Mücâdelede Antalya*, Antalya Müzesi Yayını, 1996; Süleyman Fikri Erten, *Milli Mücâdelede Antalya*, Atso, 2007.

¹⁷ Süleyman Fikri Erten, *Antalya Târîhi*, Üçüncü Kısım, Antalya 1948, s.27.

¹⁸ Seyirci, a.g.e., s.22.

S.F. Erten kitabını te'lîf ederken, yazılı eserler başlığı altında tarih, biyografi, seyâhatnâme, tasavvufi eserler şeklinde tasnif edilebilecek elliye aşkın kitaptan istifâde etmiştir.

Süleyman Fikri Erten bilhassa Antalya'ya dâir beş eserinde her ne kadar kitapların girişinde yeterli kaynaklara sâhip olamadığını dile getirerek temkînli bir üslûp izlese de incelediğinde târihi ve biyografik kaynakları gayet dikkatli kullandığı görülmektedir. Kaldı ki Antalya târihine dâir verdiği bilgileri belli bir dönem ile sınırlandırmamış, ilk devirler başlığı altında Eski Yunan ve Romalılar'dan başlayarak kendi zamanına kadar getirmiştir. Târihi ve biyografik kaynaklardan, seyâhatnâmelere, belli bir tarîka âit ahvâl ve teracim kitaplarından tarik silsilelerine, mutasavvıfların eserleri ve mutasavvıflara dâir menakıb kitaplarından alıntılar yapmak, ilgili bölümleri özetlemek sûretiyle kitaplarını oluşturduğu görülmektedir.

Heredot, Homer tarihi, Strabon, Adriyanos'un Büyük İskender Seyâhatnâmesi, Filib Lobe, Müverrih Dike, Tarihci Lonorman, Charles Texier, Târihçi Montesquie, Pari Beni, Profesör Mayer'in "Antalya'da Bulunan Heykeller" eseri, Mu'cemü'l-Büldân, Mir'âtü'l-İber, Sahâifu'l-Ahbâr, Kâmus'ul-A'lâm, Târih-i Nâimâ, Târih-i İber, Esâtir-i Yunâniyye, Aşık Paşa Târihi, Târih-i Peçevî, Şerefnâme, Tezkire-i Meşâhir-i Osmânî, Hammer, Ahmed Cevdet Paşa'nın Kısâs-ı Enbiyâ, Necip Asım Bey'in Türk Târihi, Umûmi Târih, Tarîh-i Osmânî Encümeni tarafından yayınlanan Osmanlı Târihi, Tevârih-i Âl-i Selçuk, Târih-i Gülşen-i Maarif, Karaman Târihi, Rodos Târihi, İbn Batûta Seyahâtname, Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi, Sicilli Osmânî, Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in Osmanlı Müellifleri, Mir'ât-ı İstanbul, Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân, Semâhane-i Edeb, Fihî Mâ- Fih, Abdülvehhab Ümmî Dîvânı, Uyûnu'l-Hakayık isimli eserler kaynakları arasında sıkça başvurdukları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitâbeler:

S.F. Erten'in Antalya'ya dâir oluşturduğu ilk kitap olan Antalya Livâsı Târihi'nde şehrin tarihini temellendirmede başta Selçuklu kitâbeleri hakkında bilgi verdiği görülür. Erten şehre dâir gördüğü ve büyük oranda okuyarak yazdığı 26 kitâbenin¹⁹, 1915' de yıkılan sûrun burclarında ve kale duvarlarında, Hadriânus kapısında bulunan burç üzerinde, Mevlevihâne'de, Selçuk Medresesi kapısında ve kale duvarına cephe olan evlerin bahçe duvarlarında olduğunu kaydetmektedir. Bununla birlikte orta sur kısmında okuyamadığı sekiz on kitabenin varlığını dile getirerek yine kale duvarlarında silindirik biçimlerde ve enine yazılmış kitâbelerin varlığını paylaşmıştır.²⁰

S.F. Erten'in şehirde bulunan Selçuklu dönemi kitâbelerin yanı sıra Kaleiçi başta olmak üzere, şehrin genişleyen çevresinde yer alan görebildiği câmi, dergâh ve türbelerin mevcut kitâbelerini okumak suretiyle kitaplarına aldığı görülür ki, bu sûretle, başta şehir olmak üzere, Elmalı, Korkuteli, Finike ve Silyom civârında bulunan bu yapıların tarihçelerinden haberdâr olmaktadır.

Vakfiye Kayıtları:

"Vakfedilen bir malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde yönetileceğini gösteren senet" anlamındaki vakfiyenin (vakıfnâme) İslâm medeniyeti tarihinde önemli bir yeri vardır. Vakfiyeler, umumiyetle tomar şeklindeki kağıtlar, vakıf kitabeleri, vakfiye suretleri olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

¹⁹ Antalya sur kitabeleri hakkında bkz. Leyla Yılmaz, "Antalya'daki Türk Dönemi Kitabeleri Hakkında Bir Değerlendirme", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Sempozyumu, Bildiriler*, 15-17 Ekim 2008 Çanakkale, s.59-63.

²⁰ S.F. Erten, *Antalya Livâsı Târihi*, s.42-55.

²¹ Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *TDVİA*, c.42, s.465-466.

S.F. Erten'in gerek Antalya Vakıflar dairesine giderek gördüğü ve tercüme ile paylaştığı vakıf-nâme özetleri gerekse mermere işlenmiş vakıfnâme kitabelerini okumak suretiyle kitabına aldığı vakfiyeler arasında Muratpaşa Câmî, Hoca Nebî zâviyesi ve hayrına kayda geçirdiğini belirttiği Mevlevî Şeyhi Âdem Dede vakfiyesini sayabiliriz.²²

S. Fikri Erten'in Eserlerinde Tasavvufî Hâyatın İzleri

Süleyman Fikri Erten Antalya'ya dâir kaleme aldığı üç ciltlik Antalya Tarihi başta olmak üzere Antalya ve Milli Mücadele kitabı dâhil yer yer Antalya tasavvuf dünyasına dâir açıklamalarda bulunmuştur.

Nitekim Antalya'dan yetişmiş önemli kişiler ve Antalya'da medfûn olan ünlü kişiler başlıkları altında Antalya ile bir şekilde alâkası bulunan mutasavvıflar hakkında bilgiler vermektedir. Öte yandan Antalya Kale İçi, Elmalı, Finike, Korkuteli, Alanya, Silyom havâlisinde bizâtihi ziyâret ettiğini anladığımız tekke meşrûtalrı, ziyâret ettiği mutasavvıflar ve eserleri, silsileleri ve kimi zaman da dergâhın vakfiyesi hakkında geniş izâhlarda bulunmaktadır.

Bilhassa İbn Batûta ve Evliyâ Çelebi'nin seyâhanâmelerinde Antalya'nın tasavvufî hayâtına verdikleri bilgileri bizzat giderek görmek, gördüklerini te'yîd etmek, seyâhatnâmelerde zikr edildiği hâlde zamânında herhangi bir iz bulamadıklarını da belirtmek suretiyle âdetâ Cumhûriyet dönemi Türkiye'sinde seleflerinin görevini devralmıştır.

Seyâhatnâmelerde geçmediği hâlde, tarikına dâir herhangi bir kayıt kalmamış türbe ve yatırlar hakkında da kısmî de olsa bilgi vermektedir. Tüm bu değerlendirmelerin neticesinde S.F. Erten'in eserlerinde Antalya'da gerek türbe gerek zâviye ve dergâh olarak Cumhuriyet dönemine kadar gelebilen tasavvufî teşekkülleri, Antalya ile iltisâkı bulunan mutasavvıfları dört ana başlık altında sınıflamak mümkündür.

Öte yandan varlığı kayıtlarda geçtiği hâlde izi kalmamış olan teşekküller ve türbesi bulunduğu hâlde tariki bilinmeyen yatırlar da ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Âhilik:

XIII. yy. başlarında Anadolu'da Türklere has bir şekilde gelişme gösteren müesselerin başında gelen âhilik, Ahi Evran tarafından kurulan Anadolu'nun sosyal, siyâsî, kültürel ve ticârî yapısını derinden etkilemiş, yiğitlik ve cömertlik anlayışı ile ibâdet şuuru ile çalışmayı pekiştirmiştir. Âhiler topluluğuna *fityân*, başındakilere *âhi* denir ki hizmetlerini, yaygınlıkla zaviye, tekke, hangâh çatısı altındaki külliyelerinde gerçekleştirmişlerdir. Âhiliğin fütüvvet ile ilgili derin ilişkisi²³ ve fütüvvetin sûfilikle tarihte yan yana yürüyüşü bu başlığın tasavvuf çatısı altında işlenmesini zaruri kılmaktadır.²⁴

S. Fikri Erten Antalya Livâsı Târîhi'nde *Antalya'da Medfûn Bulunan Meşhur Kimseler* başlığı altında ve gerekse Antalya Târîhi'nde Evliyâ Çelebi'nin Antalya ziyâretgâhları başlığı altında Âhi Yusuf Türbesi münâsebeti ile Ahilik hakkında genişçe bir açıklama yapmıştır.

Antalya Âhiliği'ne dâir verdiği bilgiler, yoğunlukla İbn Batûta'nın Antalya Seyâhatinde verdiği bilgilerin aynı ile kitaba alınmasından ibârettir. S.F. Erten İbn Batûta'nın Antalya'ya geliş târihini tahmîni hicri 735/1335 olarak vermektedir ki onun verdiği bilgilerden hareketle, İbn Batûta Âhi topluluklarının Anadolu'nun her köy, vilâyet, belde ve köylerinde bulunduğunu, zâlimlerin imhâsının yanı sıra yabancı misafirlere ikrâm ve ağırlama husûsunda âhilerin benzeri bir topluluk bulunmadığını

²² Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, s.92-96; 106-110,

²³ Âhilik-Fütüvvet-Tasavvuf ilişkileri için bkz: Franz Taeschner, *İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul Ü. İktisât Fakültesi Mecmuâsı, c.15, sayı 1-4, s.3-32.; Muharrem Çakmak, *Âhiliğin Tasavvufî Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi*, *Hikmet Yurdu*, Yıl 7, c.7, sayı:13, Haziran 2014, s.143-158.; Derya Baş, *Fütüvvet ve Tasavvuf Buluşması: Tarikat Aleviliği ve Fütüvvet Erkâm*.

²⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Âhilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.12.

belirtmektedir. Yine İbn Batûta Alanya'dan Antalya'ya geldiğinde bir medrese âlimi olan Şihâbuddîn Hamevî'nin yanında misâfir bulunduğu esnada Türkçe konuşan bir âhinin yanlarına geldiğini belirtmektedir. Dilini anlamadığı bu âhinin geliş amacının İbn Batûta'yı misâfir etmek olduğunu anlayan İbn Batûta, şeyhlerine "âhî" ve genç bağlılarına "fityân" denen bu grubun, kendisini zâviyelerinde ikrâm ve izzetle ağırladıklarını detaylarıyla anlatmaktadır. Bu ilk etapta ziyâfet verme kudretleri giyim ve kuşamlarından beklenmeyen âhî topluluğun reisinin kundura dikiciliği ile uğraştığını öğrenen İbn Batûta, akşam namazından sonra kendisine refakat eden âhi reisi ile içi nefis Anadolu halıları ile döşeli ve Irak camından pek çok avize ile donatılmış bir zâviyede kendisini bulmuştur. Avizelerden ve çerağlardan sorumlu چراغدارların yanı sıra bir saf dizilmiş üstlerinde kaba, ayaklarında mest, başlarında softan takke, takke içinde zerdhâni bir iç külah, bellerindeki kemerde iki zira' uzunluğunda bir bıçak asılı olduğunu resmetmektedir. İbn Batûta kendilerine gösterilen ikram ve akabinde gençlerin şarkılarla misafirperverliklerini sürdürdüğünü hayretle yazmakta ve Anadolu'nun pek çok zâviyesinde "âhi" kelimesinin kullanıldığını ifade etmektedir.²⁵

Âhilerin Antalya'nın fethinden itibaren hem şehir hayâtında hem de kırsal alanlarında oynadığı en mühim rollerden biri, İslâm'ın bu topraklarda kök salması, diğeri de kırsal alanların kolonizasyonu şeklinde olmuş ve bu etki on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Öyle ki şehrin merkezinden en uç köylerine kadar bir âhi teşekkülü, zâviyesi ile karşılaşmamak imkansız gibidir.²⁶

S.F. Erten, Âhilerin Hüseyinîlik esâsları üzere kurulduğunu ve Selçuklular zamanında bizzat Selçuklu sultanları tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte âhilik ve tarikat ritüelleri içinde bulunan şedd kuşanma veyâ peştamal kuşanma törenlerinin bir âdet olarak Antalya'da yaygın olduğu üzerinde duran Erten, Selçuklulardan tevârüs eden bu törenlerden birine I. Dünya savaşı öncesi şâhit olduğunu ifade ile şed kuşanma (peştamal giyme) törenini 'adetâ resm etmektedir, naklettiği törende şed kuşanacak چراغın dört kapıyı selamlaması, çırak adayının elifi düzende bulunması tamamen bâzı tariklerde mevcut olan şed kuşatma törenlerini anımsatmaktadır.²⁷

Son olarak Erten âhilerin ecdadının Ali es-Semerkindî olduğunu söyleyerek, Yabanabad'da Çekirge suyu yanında medfûn olduğunu söylemektedir. Silsilerinin Hz. Ali'ye vardığını nakleden Erten, bu tarihin intisâb merâsimi hakkında bilgi vermekte ve bu fütüvvet erbabının kıdem sırasının, şeyhü's-şuyûh, halife, fertler, ahhâblar şeklinde oluştuğunu paylaşmaktadır.²⁸

Bugün Ankara'nın Çamlıdere ilçesinde M720/1320 İsfahan doğumlu, 862/1457 vefatlı ali Semerkandî'nin türbesi bulunmakta olup Erten'in verdiği bilgilere muvâfakat etmektedir. Şeyh Ali Semerkandî üzerinde yapılan çalışmalarda yazma eser ve evliya menkıbelerinde bir bilgi olmadığı ancak mahalli kültürel unsurların yazıya geçirilmiş anlatımlarına dayanan yarı-menkıbevî bilgilerin söz konusu olduğu belirtilir.

Bu bilgilerden hareketle Şeyh Ali Semerkandî, İsfahan'da 1320 yılında doğmuş, Semerkand, Buhâra, Mekke Medîne'de bulunmuş, Anadolu'ya mânen görevlendirilmiş, Konya, Karaman, Bozkır, Alanya, Çankırı ve Eskipazar'da irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Nakşî tarîkına müntesib olup, ci-varda çıkan çekirge suyu, sığircıkları uzak tuttuğu gerekçesi ile kutsal kabul edilmiş ve ilgili tekke III.

²⁵ S.F.Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, s.126-127.

²⁶ Ahiler ve Antalya'da izleri için bkz. M. Akif Erdoğan, *Onyedinci Yüzyılda Antalya'nın Elmalı Kazasında Bir Ahi: Ümmi Sinan*, s.166-171.

²⁷ Erten, *Antalya Vilâyeti Târîhi*, Tan Matbaası, İstanbul 1940, s.139-142.

²⁸ Erten, *a.g.e.*, s.141-142.

Ahmed döneminden itibaren kimi devlet imtiyazlarından faydalanmıştır.²⁹ Semerkandiyye tarikinın nisbet edildiği Ali Semerkandî'nin hayatına dâir yetersiz bilgiler ve tarîkatinin farklı silsilelere sâhib olması tariki hakkında farklı yorumların yapılmasına neden olmuştur.³⁰

Ahi Yusuf Türbesi:

Bu türbe Tophane merdivenlerinden Kaleiçine inilince doğu yönünde Aydoğdu sokak üzerinde Ahi Kızı Cami'nin tam karşısında bir ev bahçesindeki.³¹

S. F. Erten Evliyâ Çelebi'nin de Âhi Yusuf ve Âhi Kızı türbelerini ziyâret ettiğini paylaşan Erten kale içinde yer alan Âhi Yusuf ve Âhi Kızı türbelerini hakkında şu bilgileri vermektedir.

“Âhi Yusuf türbesi, kendi ismi ile anılan mahallede birkaç basamak toprak altında olup, üstünde ufak ve tek kubbeli bir tekke vardır.” S.F. Erten bitişiğinde bulunan mescid ile tekke arasında âyete'l-kürsî yazılı taşın kitâbesinde meâlen, “Bu mübârek câmiî 647 yılında imar edildi” ifâdesinin yanı sıra ve tekke penceresinin kornejinin Selçukî tarzından da hareketle Âhi Yusuf türbesinin Selçuklular döneminde 1250 târihinde yapıldığını ifâde etmektedir.³²

Ahi Yusuf Türbesi ilgili daha sonra yapılan akademik çalışmalar Âhi Yusuf türbesinin II. İzzeddin Keykâvus' döneminden kalma olduğunu te'yîd etmektedir.³³

Âhi Yusuf Türbesi bâzı kaynaklarda Kılıçcı Yusuf zâviyesinde olup, Antalya'da Selçuk mahallesi Mermerli sokakta bulunmaktadır. Bitişğinde küçük bir avluyla bağlandığı Âhi Yusuf Camîi de bu zaviyenin bir parçasıdır. 1455, 1530, 1567 tarihli tahrir defterinde vakıflarının dükkan, ev, bahçe ve arazi gelirlerinden oluştuğu kaydedilir. 1568 tarihli kayıtlarda Mahmud oğlu Bahaeddin ve Kasım Reis oğlu Ali türbenin mescidinde vâzifeli olarak gözükmektedir.³⁴

Camii ile türbe arasında 1251/1835 yılında vefât eden Alanya'lı Yusuf Kaptan ile 1275/1859 yılında vefat eden Ali Muhlis Efendi'nin kerimesi Nefise hanım'ın mezar kitabeleri ile ilk bakışta mezar kitabesi gibi gözüken üçüncü bir kitâbe daha bulunmaktadır ki üzerinde Ayete'l-kürsî bulunan ve 647/1249 tarihli bu kitabe câminin yapılış yılına S. F. Erten ve araştırmacıların delil kabul ettikleri kitâbedir.³⁵

S. F. Erten'in bilgi verdiği bir diğer âhî türbesi kaynaklarda Ahi Kızı Türbesi olarak geçen Selçuk mahallesindeki türbedir. Ahi Kızı Türbesi adı ile aynı Ahi Kızı Mescidi ile bitişiktir. İsmi literatüre sandukadaki yazıdan hareketle Ömer kızı Hamra şeklinde geçmiş olup, Evliya Çelebi' de türbeyi Antalya seyâhatinde ziyâret etmiş ve Antalya'da ziyâret ettiği büyük velîler arasında Ahi Sultan Kızı türbesini de zikretmiştir.³⁶

Mescidin türbe ile birlikte 842/1439 yılında inşa edildiği kabul edilmektedir. Adı ile aynı zaviyenin gelirlerinin 1455, 1530, 1567 tarihli tahrir defterlerine göre bir kısmı da İstanos'da (Korkuteli) bulunan fırın, dükkan, bağ, harım, ev ve yer kiralardan oluştuğu belirtilmiştir.³⁷

²⁹ Şevket Özcan, Hacı Bayram-ı Velî Döneminde Bir Ankara Sûfisi “Şeyh Ali Semerkandî”: Halk İnanç ve Uygulamaları Açısından Bir Bakış”, II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, *Bildiriler Kitabı* 2, s.297-303.

³⁰ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler*, Sir Yayıncılık, İstanbul 2001., s.270.

³¹ Hüseyin Çimrin, *Antalya Folkloru*, 1984, ATSO Antalya, s.332.

³² S.F.Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, s.125. ; Tuncer Baykara, *Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya*, 20. yyda Antalya Sempozyumu, (Antalya, 22-24 Kasım 2007), *Sempozyum Bildirileri*, Antalya 2007, s.130.

³³ Osman Kunduracı, *Ahi Yusuf Câmiî, Âhilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve sanatkarlar Genel Müd, Ankara 2004, c.I., s.204.

³⁴ Ali Açikel, *Ahi Yusuf Mescidi, Âhilik Ansk*, c.I., s.218.

³⁵ Osman Kunduracı, *Âhi Yusuf Türbesi, Âhilik Ansk*, c.I., s.219.

³⁶ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, 9. Kitap 1.cilt., Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, YKY yy., s.315.

³⁷ Behset Karaca, *Ahi Kızı Zâviyesi, Âhilik Ansk*, c.I., s.136,

Ahi Kızı zaviyesi vakfındaki belgelerden hareketle epey maddî gelirinin olduğu, rıbh ile borç verme işine girdiği, Reis ve balıkçı gibi lakaplı Antalya'lı denizciler ile bazı Müslüman kadınların bu vakfa destek verdiği belirtilmiştir.³⁸

S.F. Erten kitabına “Türbe-i Bint-i Ahî olmuş ki harab mecbûr/ Buldu tâmir ile tezyin ol mahal pür nûr/ Böyledi zikr eyledi târihi erbâb-ı şuur/ Zâviye-i Ahi kızı aceb oldu ma'mûr” şeklindeki 1235 târihli tâmir kitâbesini dercetmiştir.³⁹ Türbe anlaşıldığı üzere 1819-1820 yılında esaslı bir tâmir geçirmiştir.⁴⁰ Öte yandan S.F. Erten bânisi İbrahim Ağa gözüken Âhi Kızı medresesinden bahsetmekle birlikte ancak o dönem için çoğu yıkılmış medreseler arasındaki durumu hakkında açıklama yapmamaktadır.⁴¹

S. F. Erten âhilere dâir verdiği bir diğer bilgiyi Elmalı Ömer Paşa Câmii'nin 1017 tarihli vakfiyesinde rastlıyoruz ki o da camii bitişiğinde bulunan Ahi Baba türbesi ile ilgilidir. Erten vakfiye gereği türbe hizmetkârına günlük bir dirhem verileceğini kaydeder.⁴²

Mevlevîlik

Selçuklu döneminden itibaren Anadolu'da etkin olan en önemli tasavvufî teşekkül ve tarikat Mevleviyye'dir. İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubâd ile her dâim olumlu ilişkiler kuran Hz. Mevlânâ'nın yakınlığı bir tarafa Mevleviyye bilhassa Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin gayretleri ile Konya'dan dört bir yana yayılmış ve İran Zencan'ına daha o dönemde ulaşmış etkin bir tarikat olarak karşımıza çıkmıştır.

İlginçtir Hz. Mevlânâ daha yaşadığı dönemde Antalya'dan haberdardır ve eserlerinde Antalya şehrinden bahseder. Bu bahislerden ilkinde göre Antalya şehri Hz. Mevlânâ'ya göre Hakka ulaşmak ve ona giden yolların meşakkatlerine katlanmak konusunda enteresan bir metafordur. Nitekim onun ifâdesine göre, Antalya'ya kavuşmayı ümîd eden bir kimse Kayseri yoluna düşmekle asla Antalya'ya ulaşamayacaktır. Yolcunun bu ümîde ulaşması için gereken şey topal ve zayıf da olsa sonu Antalya'ya ulaşan bir yolun üzerinde olmasıdır. Onun kullandığı bu teşbihde Mevlânâ vuslat-ı ilâhî konusunu Antalya şehri ile özdeşleştirmek suretiyle anlatmakta ve daha o dönemde Antalya'nın yolculuğu ümîd edilen bir şehir olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³

Antalya ile ilgili Hz. Mevlânâ'nın diğer bir tespiti ise yine *Fîhi Mâ Fîh* isimli eserinde geçer. Bir seyâhat arzusu esnâsında Hz. Mevlânâ “Tokat canibine gitmeli; zîra o tarafın havası sıcaktır, Fi'l-vâki' Antalya'da sıcaktır ne var ki orada Rûmîler çoktur, lisânımızı anlamazlar. Vakıa Rûmîler arasında da anlayan kimseler vardır. Bir gün bir cemâat içinde söz söylüyordum; onların arasında kâfirlerden bir tâife vardı. Kelâm esnâsında ağıladılar ve zevk ve hâl hâsıl ettiler” demektedir. Buna anlam veremeyen cemaatinin şaşkınlığını ise Hz. Mevlânâ “sözün belki kendisini anlamadılar, ancak sözün aslı olan maksadı anladılar ki bu hakikatler, Hudâ'nın yegane Hâlık ve Râzık olduğu, her şeyde yegane mutasarrıf olduğu, rücû'un O'na olacağı, ıkab ve avfın ona âit olduğu gerçeğidir.” cümleleri ile gidermiştir.⁴⁴

³⁸ M. Akif Erdoğan, *Onyedinci Yüzyılda Antalya'nın Elmalı Kazasında Bir Ahi: Ümmi Sinan*, s.170.

³⁹ S.F.Erten, *Antalya Livâsı Târihi*, s.127.

⁴⁰ Ali Boran, *Ahi Kızı Türbesi, Âhîlik Ansk*, c.I., s.136.

⁴¹ Erten, *a.g.e.*, s.100.

⁴² Erten, *a.g.e.*, s.163.

⁴³ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, Terc: Ahmed Avni Konuk, Haz: Dr. Selçuk Eraydın, s.106.

⁴⁴ Mevlânâ, *a.g.e.*, s.91.

Öte yandan Mevlânâ'nın torunu ve Mevlevîliğin müesseseseleşmesinde çok önemli rolü bulunan torunu Ulu Arif Çelebi'nin de Alanya'da bir müddet kalıp, Antalya'ya geçtiğini *Menâkıbu'l-Ârifîn*'den öğrenmiş bulunuyoruz.⁴⁵

S.F. Erten *Antalya ve Milli Mücadele* isimli eserinin girişinde Hz. Mevlânâ'nın Antalya ile ilgili ikinci muhaveresine yer vermektedir.⁴⁶ Ne var ki bu konuşmaları Antalya'da gerçekleşmiş şeklinde verir ki bunu metnin aslından hareketle söylemek güçtür. Zîrâ II. İzzeddin Keykavus'un Hz. Mevlânâ'yı Antalya'ya dâvet etmesine karşılık Hz. Mevlânâ'nın Konya'dan ayrılamayacağı cevabı bilinmektedir.

S. F. Erten'in Antalya Mevlevîlik dünyasına dâir tespitlerini;

Antalya Mevlevihânesi, Antalya Mevlevihânesi külliyesi dâhilinde medfûn Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi, Nigar Hâtun türbesi.

Antalya Mevlevihânesi son iki yüzyıl postnişinlerinin medfûn bulunduğu Korkuteli ilçesinde bulunan Türbe-i Şerîf ziyâreti.

Antalya Mevlevihânesine bağlı Çomaklı zaviyesi.

Antalya Antalya Mevlevihânesi'nden yetişmiş yirmi yıl Galata Mevlevihânesi şeyhliğini sürdürmüş Antalya'lı Âdem Dede ve vakıfları.

Son Antalya Mevlevihânesi şeyhi Hacı Hüsameddin Efendi çevresinde yapmış olduğu görülmektedir.

Antalya Mevlevihânesi:

Mevlevihâne Yivli Minâre külliyesinin dördüncü büyük eseridir. Selçuklu Sultânı Âlaeddîn Keykubâd (1219-1236) zamanında 622/1225 yılında imâret olarak inşa edilen eser Evliyâ Çelebi seyâhatnâmesi ve Kassam defterine göre Şehzâde Korkut tarafından Mevlevihâne'ye tahvil edilmiştir. Diktörtgen planlı olan eserin üzeri fenerli bir kubbe ile örtülüdür.⁴⁷ Külliyenin diğer önemli bir ayağı Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi olup Yivli Minâre külliyesinin beşinci eseridir 779/1377 yılında yapılmıştır. Selçuklu kümbetleri tarzında olan yapı, kare kaide üzere sekizgen planlı olup kesme taştan yapılmıştır.

S.F.Erten Mevlevihâne ve meşâyihî ile ilgili açıklamalarını, Mevlevihâne duvarı ve Zincirkıran Türbesinde yer alan kitâbeler, Evliyâ Çelebi'nin Mevlevihâne müştamilâtına dâir tespitleri ve 1234/1820 Kassam defterinden hareketle yapmaktadır.

İlk kitabe ile ilgili Antalya Livâsı Târihi'nde geçmektedir. Mevlevihâne duvarında yer alan 612 tarihli kitâbede; "Bu imâret Sultân-ı Muazzam ve'l-A'zâm Alâeedîni ve'd-dünyâ Ebu'l-Feth Keykubâd bin Keyhüsrev'indir zaif kul Tuğrul'un eliyle 612 /1216'de." Kaydını içermektedir.

Zincirşiken [Zincirkıran] türbesinin kitabesi ile ilgili tespitleri ise yine aynı eserinde konu edilmektedir. Tür777/1375 hicri olduğuna işâretle, türbenin bânisi Muhammed bin Mahmûd bin Yunus tarafından yapıldığına dikkat çeken Erten; "Türbede çelebiyândan Zincirkıran Mehmed Efendi (Buradaki rivâyete nazaran Zincirkıran Mustafa Efendi) rivâyete göre Mısırdan gelme Mehmed Efendi ve Ahmed Efendi isminde meşâyih hazerâtı medfûndur ve iş bu zevâtan en kıdemlisi Mehmed Efendi olduğu rivâyet olunur." şeklindeki rivâyetleri aktarır.

S.F. Erten, Antalya Mevlevihânesi'ne dâir ilk bilgileri *Antalya Târihi* isimli eserinde verir. İlk olarak Evliyâ Çelebi'nin Mevlevihâne'ye dâir verdiği bilgileri verir ki bu verilere göre "Antalya şehrinde

⁴⁵ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Haz: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, c.II., s.212.

⁴⁶ S.F.Erten, *Antalya ve Milli Mücadele*, s.1.

⁴⁷ Mehmet Güçlü, *XX. Yüzyılın İl Yarisında Antalya Şehri (1908-1950)*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994, s.218.

yedi tekke vardır ve cümlesinden büyüğün âsitâne-i Celâleddîn'dir ve sâhibu'l-hayrât mihrab önünde bir sivrice kubbe-i âlinin içinde bulunmaktadır.”

Zincirkıran Türbesi hakkında diğer eserinde bilgi vereceğini belirtmekle birlikte, 1234/1820 Kassam defterinden hareketle Antalya Mevlevihânesi ile ilgili verdiği bilgilerde Mevlevihâne'nin bânisi ve vâkıfı Sultan Korkut'tur. *Alaeddîn zâviyesi ve Validesi Türbesi* denilen türbe-i muallâda Hz. Mevlânâ'nın neslinden Kutbu'l-Ârifin Mustafa Efendi ve kutbu'l-âşıkîn eş-şeyh Zincirşiken Mehmet Efendi hazretleri medfûndur. İlgili belgede, Mevlevihânede “Hz. Mevlânâ'nın tariki hadîmleri bulunan Aşcı Dede, naathân, katibu'l-vakf, Mesnevihân Efendi Mevlevihâne zaviyesi derûnunda her gün Mesnevî-i Şerîf müzakeresinde bulunmakta olup, her Perşembe ve Ramazan ayında Müslümanların hepsine Sultan Korkut'un ihyâ ettiği câmi-i ceditte vâiz ve nâsîh olup, mütevellilerin vâkıflarını zaviye derûnunda bulunan matbah-ı şerîf fukaralarına ve zaviyenin masrafına harcanacağını izah eden bir bilgiyi paylaşmaktadır.⁴⁸

Antalya Mevlevihânesi Çomaklı Zâviyesi:

S.F. Erten Nigar Hâtun'un zaviyesi veya Antalya Mevlevihânesi ile ilgili yapmış olduğu bir diğer tespit, Mevlevihâneye bağlı bugün Korkuteli'ye bağlı Fuğla (bugün ki Çomaklı) köyünde bulunan zaviyedir. Â'sârı kendinde bulunduğunu bildirmekte ve bu zaviyenin “Zincirkıran” demekle ma'rûf olduğunu söylemektedir. “Zincirkıran” ismi ile ma'rûf şeyhin hayatı, vefatı ve tercüme-i hâline rastlamadığını belirten Erten bununla birlikte Fuğla'da dâir 1284 /1868 tarihli berattan bahsetmekte “Kamer Hatun” vakfını konu edinen bu beratta “Sadreddin bin Şemseddin bin Hüseyin bin Şeyh Hâfız Ahmed bin Abdullah bin Çomaklı Dede” silsilesini gördüğünü paylaşmaktadır. Çomaklı'da Çomaklı Dede zaviyesinin bulunduğunu 990/1583 tarihli bir i'lâmın 849/1446 tarihli bir berattan alındığını yazılı olduğu bilgisini de vermektedir.⁴⁹

Bugün Korkuteli ilçe merkezine 30 km mesâfede bulunan köy 1923-1924 yıllarında Çomaklı Dede zâviyesi adına atıfla Çomaklı Dede adını almış ve 1936 yılında “Dede” kelimesi kaldırılarak bugünkü “Çomaklı” hâlini almış olup, köyde sünnî Türkmenler yaşamaktadır.⁵⁰ Çomaklı Dede zaviyesinden geriye Çomaklı Dede'ye âit olduğu düşünülen bir kabir bulunmakla birlikte zaviyenin kalan bölümlerinin hazîne avcıları tarafından yıkıldığı tanıkların rivâyetlerinden öğrendiklerimizdir. Belde-nin Çomaklı Dede ismi ile ma'rûf Mehmed Bey önderliğinde Horasan'dan 1080 yılında bölgeye gelip yerleştikleri bilgisi son Mevlevihâne postnişinlerinden Sadrettin Hâfız'da rivâyetle kayıtlara alınmıştır.⁵¹

Kaynaklarda Çomaklı Dede zâviyedârlığını sürdüren Seyyid Muhammed Dede'nin kendi rızasıyla görevinden feragat ettiğini ve görevi Çelebizâde Seyyid Ali Dede'ye devrettiği kaydedilmekte ve ilgili zâviyedârlık beratının Çelebizâde Ali Dede adına 1194/ 1780 tarihinde yenilendiği kaydı bulunmaktadır.⁵²

Yine Cumhurbaşkanlığı arşiv belgelerinde Antalya Mevlevihânesi'ne bağlı Çomaklı zâviyesi ile ilgili altı belge bulunmakta olup, en eskisi 1123/ 1712 ve en yakın tarihlisi 1321 /1904 tarihlidir. Çomaklı zâviyesi Evkâf-ı Celâliye başlığı altında değerlendirilmektedir.⁵³

⁴⁸ S.F. Erten, *Antalya Târîhi*, s.75.

⁴⁹ Erten, *Antalya Livâsı Tarihi*, s.123.

⁵⁰ Atmaca, Emine, “Antalya'nın Korkuteli İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, c.6., sayı:15, Kasım 2018., s.309.

⁵¹ Mehmet Tek, *Çomaklı Tarihçesi*, Antalya 2016, s.13.

⁵² Antalya Mevlevihânesi vakıfları için bkz. Şaban Ortak, Anadolu Selçuklularından Cumhuriyete Antalya Mevlevihânesi, *Din Bilimlerinde Antalya*, s.754.

⁵³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Bkz: İE.EV./ 51/5625, ŞD/163/21; BEO, 2212/165862; OSM, EV.d. 23850.



Resim1: Çomaklı mahallesinde Çomaklı Dede' ye âit olduğu söylenen mezar-ı şerîf

Korkuteli Mevlevî Türbesi:

S. Fikri Erten'in Antalya Mevlevihânesi bağlantısı ile bahsettiği bir diğer bir husus da Korkuteli'de bulunan ve içerisinde Antalya Mevlevihânesi zâviyesinin postnişinlerinden Seyyid Şeyh Ahmed bin Abdullah (1255/1840), Binti Seyyid eş-Şeyh Ahmed (1259/ 1844), Seyyit Şeyh Hüseyin Bin Ahmet (sâhibü'l-irşâd fi-zaviyyeti'l-Mevleviyyeti Antalya) (1282/ 1866) mezarlarının bulunduğu türbedir. S. F. Erten türbe ile ilgili bilgileri Antalya Târihi isimli eserinde Korkuteli başlığı altında değinmekte ve türbenin Mehmed Hüsâmeddin Bin Şemseddin (azli: 1327/1911) tarafından 1326/1909 yılında yaptırıldığı bilgisini türbe kapısında bulunan kitabeden hareketle vermektedir.⁵⁴ Hüsâmeddin Dede'nin babası da 1300/ 1883-1312/1894 yılları arasında postnişin Muhammed Şemseddin Dede'dir. S.F. Erten'in mezkur türbe içinde zikretmediği Muhammed Şemseddin Dede'nin kabri Antalya Zincirkıran Türbesi hazîresindedir. Torunlarından Adil Çomaklı'nın Şemseddin Dede'nin kabri ile verdiği bilgiler de bu tespiti teyid etmektedir.

Bu türbe bugün Antalya ilçesi Yeni mahalle semtinde Yeşil cami çaprazında Ali Çomaklı evi yanında olup, Erten'in kayıt ettiği türbenin daha sonra yol çalışmalarında yıkıldığı, ve adı geçen mezarlara dönemin belediye başkanı ve âile ahfadından Ali Çomaklı⁵⁵ (ö.2008) tarafından etrâfı açık bir iki üçgen piramit çatı altında koruma altına alınmaya çalışıldığı yakınlarınca kaydedilmektedir.⁵⁶ Antalya Mevlevihânesi postnişinlerine âit kabirlerin bulunduğu bu yapı bugün kısmen bakımsız bir hâlde olup, hak ettiği ilgiyi görmeyi beklemektedir.

Yapı içerisinde altı kitâbe olup, bu kitâbelerin biri yıkılan türbenin kapısı üzerinde olduğu düşünülen ve S.F. Erten'in de kitabında bahsettiği türbenin inşâ kitabesidir. Mihrâb üzerinde bulunduğunu düşündüğümüz bir mihrab kitâbesi, üzerinde evliyanın ehemmiyetine âit bir sözün bulunduğu kitabenin dışında kalan diğer üç kitâbe yukarıda adları geçen Mevlevihâne postnişinlerine âit sandukaların baş duvar kısmında olduğunu düşündüğümüz üç ortası dâire istifli kare mezar kitabeleridir.⁵⁷

⁵⁴ Erten, *Antalya Târihi*, s.50-51.

⁵⁵ Ali Çomaklı (1927-2008): Antalya Mevlevihânesi postnişini Hâfız Şeyh Sadreddin Bin Şemseddin'in oğlu olup Korkuteli'de 1968-1973 yılları arasında Demokrat Parti'den belediye başkanlığı görevi yapmıştır.

⁵⁶ A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlana Güldestesi*, Konya, 1964, s.31.

⁵⁷ Sözü edilen kitâbeler şu şekildedir: 1. NOLU İÇİ DAİREVİ İSTİFLİ KARE KİTÂBE: "kaddesallahu sırrahû Hâzâ Şeyh Seyyid Hüseyin bin Ahmed Sâhibü'l-irşâd fi zâviyyeti'l-Mevleviyyeti-Antaliyye kad tüveffâ fi âmin 1283 (1866) [Allah sırrını takdis etsin. Bu Antalya Mevlevihânesi zâviyesinde sâhibü'l-irşâd Şeyh Seyyid Ahmed oğlu Hüseyindir hicri 1283'de vefât etti.] ; 2. NOLU İÇİ KARE İSTİFLİ TÜRBE KİTÂBESİ: "Külle şey'in hâlikun illâ vechehû/ Benâ hâze türbeti'-ş-şerîfeti Seyyid Muhammed/ Hüsâmeddin bin Şemseddin/ Postnişin-i Mevlevihâne-i Antaliyyeti/ Fî âmin seneti sitte ve ısrîne ve selâse mietin" ["Allah'ın zatından başka herşey helâk olucudur" (Kasas, 88) Bu türbe-yi şerifi Antalya Mevlevihânesi Postnişini Şemseddin oğlu Hüsâmeddin 1326 (1908) da binâ eyledi."] 3. NOLU TÜRBE MÜŞTEMİLÂTINA ÂİT DİKDÖRTGEN İSTİFLİ KİTÂBE: "Kâle'n-nebiyyu sallallahu Teâlâ aleyhi ve's-sellem:İzâ tehayyertum fi'l-umûri fe'steinû min ehli'l-kubûri"["Nebî (sav) dedi: "İşlerde zor



Resim1: Korkutelide medfûn Antalya Mevlevihânesi Postnişin kabirleri

Öte yandan Çomaklı beldesinde bulunan Çomaklı Dede'nin kabrinin eskiden Mevlevî dergâhı olduğu, Mevlevî dervişânın yazın bu dergâhda kışın da Antalya Kalekapısı'nda bulunan Antalya Mevlevihânesi'nde mukim oldukları, hazîne arayanlar tarafından yazlık olarak kullanılan Çomaklı Mevlevî dergâhının yıkıldığı da aktarılanlar arasındadır.

S.F Erten'in Antalya Mevlevihânesi ile ilgili verdiği son bilgi ise, Mevlevihâne'nin kendi zamanı içindeki son hâli ile ilgilidir. Mevlevihâne için: "San'at-ı mi'mârî nokta-yı nazardan pek latîf ve dilrubâ olan Mevlevî tekyesi, bugün dervişândan mahrum, harâb bir hâlde olup, ancak ayda yılda ehl-i meraktan bir zâire karşı ızhâr-ı mâtem ve teessür etmektedir" cümleleriyle duygularını dile getirmekte ve üzüntüsünü beyân etmektedir.⁵⁸

Mevlevihâneye dâir bu tespitlerinin ardından bugüne geldiğimizde Mevlevihâne'nin XX. Yüzyılın ilk çeyrek dilimine kadar Mevlevihâne olarak hizmet ettiği, uzun bir süre Güzel sanatlar galerisi olarak kullanılmış ve 2014 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2018 de tamamlanmıştır. Antalya Mevlevihânesi bugüne geldiğinde Antalya Valiliği ve Akdeniz Üniversitesi başta olmak üzere Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antalya Mevlevihâne Müzesi, Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün berâber imzaladıkları protokolle Mesnevî takrirleri başta olmak üzere Türk-İslâm düşüncesi minvâlinde akademik çalışmalar ve dizi konferanslara ev sâhipliği yapmaktadır.⁵⁹

Antalya Mevlevihânesi Meşayihleri

S.F. Erten'in gerek Antalya Mevlevihânesi gerekse Mevlevihâne'den yetişenler münâsebeti ile Antalya Mevlevihânesi şeyhlerine yer yer temas ettiğini görmekteyiz. Bunların kimi hakkında uzun ma'lûmat bulunmakla birlikte kimi de ilgili vakıf ve silsile kayıtlarında ve türbe ziyaretinde görerek haklarında ma'lûmat edindiği Antalya Mevlevî meşâyıdır.

Buradan hareketle Zincirkıran Mehmed Efendi (1077/1666), Şeyh Âdem Dede (1588/1652), Dâvud Dede, Şeyh Celal Dede, Kutbu'l-Ârifin Mustafa Efendi, Seyyid Şeyh Ahmed bin Abdullah (1255/1840), Binti Seyyid eş-Şeyh Ahmed (1259/ 1844), Seyyit Şeyh Hüseyin Bin Ahmet (sâhibü'l-irşâd fi-zaviyyeti'l-Mevleviyyeti Antalya) (1282/ 1866), Şeyh Hüsameddin Çelebi'dir.

durumda kaldığınızda kabir ehlinen yardım dileyiniz"]; 4. NO'LU DİKDÖRTGEN MİHRAB BAŞLIĞI OLAN KİTÂBE: "Fevelli vecheke şatra'l-Mescidi'l-Harâm" Bakara(2/144)[Artık yüzünü mescid-i haram tarafına çevir!]; 5. NOLU TÜRBE KİTÂBESİ: "E lâ inne evliyâallâhi lâ havfun aleyhim ve lâ hum yehzenûn" (Yunus, 10/62) ["Bilesiniz ki Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecektir"] 6.NOLU TÜRBE KİTÂBESİ: Kaddesallâhu sırrahu/ Hâze Seyyid Şeyh Ahmed BİN Abdullah / Sâhibu'l-İrşâd fi Zâviyyeti'l-Mevleviyyeti'l Antaliyye/ Kad tüveffa fi âmin 1259" [Allah sırrını takdis eylesin. Bu Antalya Mevlevihânesi'nde Sâhibu'l-İrşâd Seyyid Şeyh Abdullah oğlu Ahmed'in türbesidir. Hicri 1259' (1844) da vefât eyledi.]

⁵⁸ Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, (osm), s.111.

Zincirkıran Mehmed Efendi (ö.1077/1666):

Tevârih-i Mevleviyye'den hareketle adı geçen meşayih baktığımızda Zincirkıran Mehmed Efendi, hicri 1037/1627 yılında Çelebi Bostan Efendi tarafından meşihâtname ile henüz 25 yaşında iken Antalya mevlevihânesine gönderilmiştir. Sefine'de Antalya meşihatına gönderilmesinin gerekçesi Şeytan Kulu diye bilinen Şah Kulu isyânından arta kalan kılıç artıklarının tezvîrâtını önlemek, bölge insanının ihlâs ve i'tikadına hizmettir.⁶⁰

1048/1638 yılında 35 yaşında İstanbul'a gelerek Şârih İsmâil Ankaravî ile görüşmüş, müridi Âdem Dede'yi ziyâret etmiştir. Ne var ki tarihte Kadızâdeliler olayı olarak bilinen bu yıllarda Kadızâde Mehmed Efendi ile atışmış ve bu devrin padişâhı IV. Murad'ın kulağına gidince Çelebi Mehmed Efendi'nin gönlü alınarak Antalya'ya uğurlanmıştır. Hicri 1077/ 1666 yılında Zincirkıran Mehmed Efendi kırk sene Antalya meşihât görevinde bulunduktan sonra vefat etmiştir.⁶¹ Zincirkıran Mehmed Efendi Mevlevihâne'nin hamûşuna defnolunmuş ve yerine Ahmed Çelebi geçmiştir.⁶²

Nigar Hatun Türbesi: Yivli Minâre külliyesinin altıncı eseri olup, Şehzâde Korkut'un annesi Nigar hanıma âittir. Nigar hanımın (ö.1503) tasavvufî yönüyle ilgili bir ipucu, Eşrefoğlu Rûmî'nin damâdı ve halifesi Abdurrahman Tirsî'den (899/1511) oğlu Şehzâde Korkut'un payitahta çıkması ümidiyle duâ istemesi, ancak görülen vakianın Yavuz Sultan Selim yönünde olması ile ilgilidir.⁶³ Her iki çocuğu Şehzâde Korkut ve Fatma Sultan mutasavvıf kimlikleri ile tarihe kaydedilmiştir.⁶⁴ Nigar Hâtun Şehzâde Korkut'un Antalya Sancakbeyliğine atandığı yıl vefât etmiştir. Öte yandan Nigar Hâtun'un Şehzâde Korkut imâreti olarak Mevlevihâne'ye dönüştürülen müstemilâtta bulunması, Osmanlı saltanatı ile Mevlevîlik tarikinin yakınlığına haml edilmelidir. Zîrâ Hânedân-ı Âlî- Osman ile Mevleviyye tarîkının yolunun yalnızca muhabbet merkezli değil aynı zamanda akrabalık bağları temelli olduğu dillendirilmiştir.⁶⁵ Nitekim Yivli Minâre câmiî ile Mevlevihâne arasında bulunan türbe altıgen planlı olup, yontma taştan yapılmış. 1961 yılında esaslı bir onarım geçirmiştir.

Şeyh Âdem Dede (ö. 1652)

S. F. Erten'in *Antalya'lı Meşhur Kimseler* başlığı altında konu edindiği önemli bir Mevlevî büyüğü Şeyh Âdem Dede'dir. (1588-1652). Kaynaklarda Antalya'nın Çavuş oğulları adıyla ma'rûf zengin bir âilenin mensubu olduğu belirtilen, Âdem Dede Antalya Mevlevihânesi şeyhi Zincirkıran Şeyh Mehmed Efendi'ye intisâb etmiş ve yedi yıl hizmetten sonra, Gelibolu Mevlevihânesinden sonra Galata Mevlevihânesi'nde bulunmuş ve Şeyh İsmâil Ankaravî'nin vefatıyla boşalan meşihât postuna oturmuştur. Galata Mevlevihânesi'nde 22 yıl postnişîn olan Âdem Dede hac yolculuğuna niyetle uğradığı Kâhire'de 1652 yılında vefât etmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Şeyhülislâm Bahayî Efendi'nin de şeyhi olan Âdem Dede ile ilgili biri tarafımızca biri Âdem Ceyhan tarafından iki makale ve hâlen Antalya'da yaşayan torunlarından Celâleddin Perdahlı'nın yazmış olduğu "Cennette Raks" isimli bir roman bulunmaktadır.⁶⁶ Torunun

⁶⁰ Sâkıb Dede, *Sefîne-i Neftse-i Mevleviyân*, Mısır, 1293 c.II., s.224 a.

⁶¹ Sahih Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârihu'l-Mevleviyye*, Haz: Cem Zorlu, İnsan Yay., s.284,297, 313.

⁶² Sâkıb Dede, a.g.e., I., s.231.

⁶³ Adalet Çakır, *Abdülkadir Geylânî ve Kadirilik*, İsam Yayınları, c.I., s.472.

⁶⁴ Çağatay Uluçay, Bayazid II.in Âilesi, *Tarih Dergisi*, c. X., İstanbul 1959, s.113,120.

⁶⁵ Mehmet Önder, "Tarih Boyunca Mevlâna Soy-u-Fatih Sultan Mehmed Mevlâna'nın Altıncı Göbekten Torunudur", *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, 5-6 Mayıs 2003 [Selçuk Üniversitesi], 2004, s. 71-72.

⁶⁶ Âdem Dede ile ilgili bkz: Adem Ceyhan, 17. Asır Mevlevî edebiyatından bir portre: Antalyalı Adem Dede", *Türkiyat Mecmuâsı*, c.2, Bahar 2011, s.141-166.; Mehmet Celâlettin Perdahlı, *Cennette Raks*, Sadri Grafik Matbaacılık, Boğazkent 29 Eylül 2002., Antalya; Şeyda Öztürk, Antalya-İstanbul-Kahire Hattında Bir Mevlevî: Âdem Dede ve "Cennette Raks" Romanında İzdüşümleri, *TARR (Turkish Academic Research Review- Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12-14 Kasım 2018, s.502-513.

gayretleri ile bugün Muratpaşa semti Etiler mahallesinde bir caddenin ismine Mevlevî Şeyhi Âdem Dede'ye ithâfen “Şâir Âdem Dede Caddesi” ismi verilmiştir.

Mesnevî'nin en güç beyitlerini şerhde mâhir, hece ve aruzda kabiliyetli bir şâir, tarih düşürmede yetkin, cömertlik ve tevazu ve melâmette mâhir Âdem Dede'nin hayâtına dâir bilgileri Evliyâ Çelebi ve Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân'dan hareketle aktaran S.F.Erten Âdem Dede'nin yazlık sarayının bugün ki Korkuteli olarak bilinen Istanaz'da yer aldığını belirtmekte, Antalya Müsellim câminde kendi el yazısı ile bulunduğu dîvânının kayboluşunu haber vermektedir. Ayrıca onun vakıf bırakan bir mu-tasavvıf oluşundan hareketle Âdem Dede'nin vakıfnâme metnini olduğu gibi kitaba almaktadır. Ol-dukça tafsilat bulunan vakıfnâmede o zaman için kale içinde Celal Dede türbesine ve Kutbu'l-Ârifin Mustafa Efendi'nin türbesine yapılması gerekenler dikkat çekicidir.⁶⁷

Dâvud Dede:

S. F. Erten'in Zincirkıran'ın müridi olup, Antalyalı meşhur kimseler arasında zikrettiği Mevlevî Dedesi Dâvud Dede'nin Konya, Mekke, Kudüs'den sonra Mısır'a giderek kaldığını ve kırk yıl meşihatta kaldığını bildirdiği Dede'nin şiirlerinin bulunduğunu kaydedtmekte ve dedenin 90 yaşında vefat ettiğini aktarmaktadır.⁶⁸

Süleymân-ı revânun mûr-ı miskini olup Dâvud
Mesâf-idîv-i nefsünde zırh-pûş-ı tecerrüd ol

Bedendür taht-ı keç-bâd-ı hıred Âsaf gönül mihri
Bu esbâb-ı sa'âdetle şeh-i mülk-i teferrüd ol⁶⁹

Kıt'asının sâhibi olan Dâvud Dede, Antalya Mevlevihânesi Şeyh Zincirkıran Mehmed Efendi'nin vefatıyla üzüntüsünden Antalya'da kalamamıştır.⁷⁰

Şeyh Hacı Hüsâmeddin Çelebi:

1912 yılında Veled Çelebi Menâkıb'ına göre faal olan 76 Mevlevihâne'den biri de Antalya Mevlevihânesi olup, Mevlevihâne'nin son şeyhi “Zincirkıran Dede Sultan” ismi ile ma'rûf Mehmed Said Hemdem Çelebi'dir.⁷¹

Antalya Mevlevî meşâyılı hakkında S. F. Erten Mehmed Said Hemdem Çelebi⁷² ismini zikretmez ne var ki selefi Hacı Hüsâmeddin Çelebi ile ilgili iki farklı bilgiye rastlamaktayız. İlki Tekeli-oğlu İbrâhim Bey isyânından (1814) sonra Antalya kadılık işlerinin bir müddet Mevlevî şeyhi Hacı Hüsâmeddin Efendi'ye bırakıldığıdır.⁷³ Hüsâmeddin Çelebi ile ilgili verdiği ikinci bilgi ise Korkuteli'de bulunan Mevlevî postnişinlerine âit türbenin 1908 yılında Hüsâmeddin Çelebi tarafından inşâ edildiği bilgisidir.⁷⁴

⁶⁷ S.F.Erten, *Antalya Livası Târîhi*, (Osm), s.109.

⁶⁸ S.F.Erten, *a.g.e.*, s.122.

⁶⁹ Sâküp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c.III., s.129.

⁷⁰ Sâküp Dede, *a.g.e.*, c.II., s. 129.

⁷¹ Yakup Şafak, Veled Çelebi Menâkıb'ına Göre 1912'de Faal Olan Mevlevihâneler ve Şeyhleri, *Sanat Tarih Araştırmaları*, (Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan), Konya, 2007, s.341-346.

⁷² Said Hemdem Çelebi ile Hüsâmeddin Çelebi arasındaki postnişinlik tartışmaları için bkz. Osman Cilacı, *Vesikalar Işığında Antalya Mevlevihânesi Postnişinlik Devir Teslimi*, IX. Milli Mevlânâ Kongresi, s.197-209.

⁷³ Erten, *Antalya Livası Târîhi*, s.86.

⁷⁴ Erten'in Hüsâmeddin Çelebi ile verdiği bu iki husus arasında geçen tarihin uzunluğu, aynı ismi taşıyan iki Hüsâmeddin Çelebi'nin varlığı yönündeki bir ihtimâle kapı aralamaktadır.

S.F. Erten'in Kale İçi ve Kale Dışı münâsebeti ile ziyâret etmekle birlikte tarikat bağlantılarını vermediği türbeler ise Kale İçinde Frenk Baba, Gülşen Dede⁷⁵, Bayraktar Baba ve Kale Dışında Şeyh Sinan, Şeyh Şücaeddin⁷⁶, Orhan Baba, Açıkbaş, Şeyh Sinân, ve Bayraktar Baba⁷⁷, Hâce Nebî türbe-ridir. Erten adı geçen türbelerin varsa vakıf kayıtlarını da bu vesîle ile paylaşmıştır.

Bektâşilik

Bektaşîyye Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvuf anlayışı çerçevesinde 13 yy.da Anadolu'da teşekkül etmiş ve Anadolu merkezli bir tarikattır. Bilinen tek eserinin "Makalât" olduğu ve kendi hayâtına dâir bir belge kaydı olmaması, hayâtının ikinci nesil kaynakları olan Menâkıb-ı Kudsiyye, Menâkıbu'l-Ârifin ve Velâyetnâme'den yola çıkarak Bektaşîyye ile ilgili iki tez ortaya çıkmıştır ki biri O'nun Horasan'dan hareketle Ahmed Yesevî'nin müridi olmuş ve İç Anadolu'da irşad faaliyetlerine başlayarak Hıristyan ve Moğolların Müslüman olmasında etkin görev oynamıştır. Başlangıçta ehl-i sünnet çizgisinde oluşan bir tarikat hüviyetine sâhib Bektaşîyye II. Bayezid'in teşebbüssü ile Dimetoka'dan getirilen ve tarîkatin II. Pîri kabul edilen Balım Sultan'dan sonra hurufî ve şîî unsurların varlığı ile tanınır olmuştur. İkinci teze göre ise Hacı Bektâşî Velî bir babaî şeyhi olan İlyas Horasânî gözetiminde sülûk etmiştir. Kendine bağlı Türkmen aşiretleri ile birlikte heteredoks (gayri sünî) bir tarik olup Yesevîlik'den ziyâde Babâilik, Kalendîrîlik ve Haydârîlik gibi gayr-i sünî tariklerin etkisi altında gelişmiştir.⁷⁸

Abdal Mûsâ Dergâhı:

Antalya ile Bektâşîliğin yakın münâsebeti ise Hacı Bektâşî Velî'yi 14. Asrın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarında tanınmasını sağlayan en önemli müridi Abdal Mûsâ ve Elmalı ilçesi Tekke köyünde yer alan Abdal Mûsâ dergâhı münâsebeti ileldir. Abdal Mûsâ Bektâşîliğin pîr-i sânisî kabul edilmektedir.

Abdal Mûsâ'nın berâberindeki gazî dervişlerle Orhan Gazî'nin hizmetine girerek fetihlere katılması, bağlı bulunduğu Hacı Bektâşî Velî Yeniçeri Ocağı ile aralarındaki bağın neden ve kaynakları arasındadır. Abdal Mûsâ'nın kendisini Hoy'a nisbet etmesi ve bulunduğu yerde meşhur olmasının bir nedeninin de Teke yöresinin Hoyluların da bulunduğu geniş bir Türkmen nüfusuna ev sahibliği yapmış olması kabul edilmiştir. 1455 yılında üç dervîşi bulunan tekkenin 16. Yy. kayıtlarında gelirlerinin arttığı görülmektedir.⁷⁹

Bektâşî an'anelerinde mühim bir yer tutan Abdal Mûsâ Dergâhı'nın 14. Asrın ikinci yarısında kurulduğu tahmin edilmekte ve Evliyâ Çelebi'nin rivâyetlerinden hareketle Ehl-i sünnet esaslarına bağlı üç yüzden fazla mücerred dervîşin yaşadığı kaydedilmektedir.⁸⁰

⁷⁵ Antalya'da bir Gülşenî tekkesi bulunduğunu Muhyî'nin Menâkıbından öğrenmekteyiz. Kalekapısı'ndan iskeleye inen yolda Ansan bahçesinin batısındaki parkın güney ucunda bulunmaktadır. Söz konusu Türbe'nin adına başında bulunduğu çitlembik ağacından dolayı "çitlik", "Gülşah dede", "Şengül Dede" isimleriyle de anılan bu yatacın S.F.Erten'in ifâdesi olan "Gülşen Dede" nedeniyle kaynaklarda Antalya'da varlığı bilinen Gülşenî Tekkesi ile bağlantılı olması muhtemeldir. Zîrâ Gülşenîliğin tarihte Mevlevîlik ile yakın ilişkileri olması, Gülşen Dede yatacının Mevlevîhâne'ye yakın yerde bulunması gibi nedenlerle bu ihtimâli güçlendirmektedir. Antalya'da bilinen Gülşenî dergâhının bigâne aline girdiğinden Şemlelizâde bahsetmektedir. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı Gülşenî*, Türk Tarih Kurumu Yy, Haz: Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s.547; Hüseyin Çimrin, *Antalya Folkloru*, 2008, Antalya, s.332; Himmət Konur, *İbrâhim Gülşenî Hayatı, Eserleri ve Tarîkati*, İnsan Yayınları, s.121, 153, 171, 218.

⁷⁶ 636/ 1238 yılında yapılmış bir türbe olup, Çaybaşı mahallesinde kare planlı ve kesme taştan yapılmıştır. Türbenin duvarları yarıya kadar orijinal olup, 1969'da yarıdan sonrası yenide inşa edilmiştir.

⁷⁷ S.F. Erten Kale Kapısının iki kapısı arasında medfûn olan Bayraktar Baba türbesinin Antalya Kalesinin yıkımı esnasında 1330/1915 senesinde şeyhin kemiklerinin Paşa Cami yakınlarına nakledildiğini kaydeder. Bkz. Erten, *a.g.e.*, s.128.

⁷⁸ Abdürrezak Tek, *Târîhi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa Akademi, Bursa 2017., s.375-376.

⁷⁹ Hatice Durgun, *Elmalı Kazâsı* (1839-1914), Türk Târîh Kurumu, 2018, s.210.

⁸⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, s. 298.

Abdal Mûsâ zâviyesi 1241/1826 yılında kapatılmış, malları kamulaştırılmıştır. Yapısı itibariyle Hacı Bektaş zâviyesine benzeyen zâviye Ayrıcalıklı vakıflar statüsünde bulunmuş, II. Mahmud döneminde kadar babadan oğula intikal etmiştir. Hür Mahmud Yücer, Yılmaz Soyer'in "Sosyolojik Açıdan Alevi Bektâşi Geleneği" başlıklı makalesine atıfla Abdal Mûsâ zaviyesine kayıtlı kitaplar arasında 13 adet yazma Kur'ân-ı Kerîm, üç adet En'âm-ı Şerîf, Nahif ve Sarf kitapları, Arapça ve Farsça lügatler, tecvit kitapları, Mülteka ve Kudûri gibi fıkıh kitapları, Mesnevî, Tezkiretü'l-Evliyâ, Gülistân ve Bostan, Muhammediyye, Miftâhul'l-Kulûb gibi tasavvuf ağırlıklı eserler ve divânların bulunduğu hareketle zâviyeyi ve mütevellisini heteredoks bir zemîne çekmeyi güçleştiren delillerden sayılmaktadır. 1826'dan sonra zâviyedârlık ciheti Nakşibendiyye'den Hacı Hüseyin Efendi'ye ve onun vefatıyla Hacı Halil Efendi'ye verilmiştir. 1859 yılına kadar âileden olmayan Hüseyin Hüsnü'nün kontrolünde bulunan tekke 1874 yılında padişah tarafından İbrahim Çelebi'ye tevdi edilmiştir. 1876 yılından önceki Hüsnü Efendi'nin oğlu Mehmed Kudsî Efendi'ye hakları iade edilmiştir. Tekke ve türbe kitabesinden 1228/ 1813 de Abdal Mûsâ'nın sandukasının kuşatan şebekenin yapıldığı, 1234/1819 da şifâlı su kuyusunun onarıldığı 1874'de Sultan Abdülaziz, sonra II. Abdülhamit ve 1910'da Baba Yusuf tarafından tâmir edildiği kayıtları bulunmaktadır. 1911 yılında harâbe olarak bulunduğu, bir türbedârı bulunduğu ve vakıf gelirlerinin yılda otuz bin kuruşu geçtiği anlaşılmaktadır⁸¹ Dergâhın kazâ hâricinde Finike, İstanos (Korkuteli) ve Kaş sınırları dâhilinde de vakıf arazileri bulunduğu, Elmalı eşrâfî çiftliğinden 1.500 kuruş, Karkın çiftliğinden 2.200 kuruş geliri olduğu tespit edilmiş olup, kayıtlara son türbedâr olarak Ahmed Hâşim Efendi geçmiştir.⁸²

S.Fikri Erten eserleri arasında *Abdal Mûsâ ve Kaygusuz Abdal* başlıklı bir kitabı olduğunu bahsetmektedir. Ne var ki bu kitap basım imkânı bulamamıştır. İlk Antalya Müzesinde olduğunu düşündüğümüz kitabın yaptığımız tedkikler neticesinde bulunmadığını söylemekle iktifâ etmekteyiz. Adı geçen kitapla ilgili olumlu bir ihtimâl âilesinde olabilirliği temennisidir.

Bununla birlikte S.F. Erten Abdâl Mûsâ tekkesini bizâtihi görmekle birlikte *Antalya Livâsı Târîhi* ve *Antalya Târîhi III. Kısım*'da Abdal Mûsâ ve Abdal Mûsâ dergâhı, Abdal Mûsâ'nın müridlerinden Elmalı'da Baltası Gedik Baba ve Finike'de bulunan diğer müridi Kâfi Baba türbesi ile ilgili bir takım bilgiler verir.

Abdal Mûsâ'ya dâir verdiği bilgilerde târihi kaynak olarak Âşık Paşazâde târihinden ve Evliyâ Çelebi'nin seyâhâtnameğine mürâcaât ettiğini görmekteyiz. Bu bilgileri Erten bizâtihi mekanı görmek suretiyle kimi zaman tashih eder. Nitekim Abdal Mûsâ ile ilgili olarak ba'zı tarihlerde Konya civârında Finike dergâhı bulunduğu bilgisi Erten tarafından tashih edilmekte, Konya'da Finike isimli bir mevki olmamakla birlikte Finike'de bulunan türbenin Abdal Mûsanın halîfelerinden Kâfi Baba'ya âit olduğunu belirtmektedir.⁸³ Âşık Paşazâde'den naklen Abdal Mûsâ 738/ 1338 vefât etmiş olup, Hacı Bektâşi Velî'nin dervişi ve Hatun Ana'nın muhibbidir. Şeyhlik ve müritliğin sözkonusu olmadığı o dönemlerde Abdal Mûsâ Hacı Bektaş'ın mezarı üzere birkaç gün kalmış ve ondan aldığı feyzle Orhan devrinde gazâlara katıldı. Yeniçeri üskûfünü çıkardı mukabilinde "Elfi" denilen tâci giydi."

Erten Hacı Bektaş hayatta iken Sultan Orhan tarafından kendisine binâ edilen dergâhın şeyhlik ve bakıcılığını Hatun Ana'nın Hoca İdris'den doğma evlâdına vâsiyet ettiğinden hareketle Âşık Paşazâde'den naklen bu bilgilerin tashihe muhtâc olduğunu dile getirir. Abdal Mûsâ tekkesi ile ilgili son

⁸¹ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19.yy), İnsan Yayınları, s.490-491.

⁸² Durgun, a.g.e., s.212.

⁸³ Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, s.170

olarak Elmalı'nın üç saat kadar güneyinde bulunan latif ve rühnüvâz Tekke köyünde bulunduğunu ve türbenin kitâbesi olmadığını ve evkaf dâiresinde kaydı bulunmadığını da kaydeder.⁸⁴

Kâfi Baba Türbesi:

Kafi Baba Dergahı, Finike'nin kuzeyinde ve Antalya vilayetine yaklaşık 120 km. mesafede antik ismi Lymra (Lunyra yada bilinen ismiyle Alara) olarak tanınan yöre sınırları içinde, Yuvalı köyünün bitişiğindedir. Evliya Çelebi M. 1671 yılında bölgeye yaptığı gezi esnasında bu dergaha uğradığını ve türbeyi ziyaret ettiğini beyan ile burada bağ ve bahçeler arasında mükim bulunan Tekye'de kalabalık bir derviş topluluğunun hizmet verdiğinden söz etse de, herhangi bir isim zikretmez.⁸⁵

Türbe seyfi meşreb tekke kabul edilip, Kâfi Baba'nın asıl isminin Muhammed bi. Nidâi Kâsım olduğunu Şevki Koca Ahmed Sırrı Baba'nın "Risâletü'l Ahmediyye" sinden rivâyetle verir. Postnişin sıralamasında Kâfi Baba'dan sonra (ö.1454) den 370 yıllık bir kesintiden sonra ikinci isim kabul edilen Ayni Hasan Baba (ö.1811) devam ettirilmektedir.⁸⁶ Türbe Seyyid İbrâhim Dede'nin postnişin bulunduğu 1231/1831 yılında II. Mahmud döneminde onarım gördüğü türbe kitabesini S.f. Erten'in okuması üzere anlaşılmıştır. Türbenin 1960'ta tekrar onarım görmüştür. Süleyman Erten tarafından türbenin kitabesi okunmuştur. Bu kitâbede yer alan ifâdeden hareketle Abdal Mûsâ'nın yaşadığı zaman biraz da olsa aydınlatılmıştır.

Pîr-i sâni Âbdal Mûsâ hâdimi
Gülşen-i zâr içre esrâr-ı hakayık mahremi
Aşk eri o şâhın devlet-i eyyâmına
Kâfi Baba derler idi işbu erin nâmına
Seyyid İbrahim Dede ol pişvâ-yı mü'minin
Sekyû sâl mesnedinde olmuştu hem-nişin
Türbesin kıldı müheyyâ yeniden ol hâkan
Târihdir şeş cihânın pâsbân dîdbân 1231/1815

S.F. Erten, Kâfi Baba Tekkesi'nin Finike'ye bir saat uzaklıkta Limra harabeleri yanında bulunduğunu belirtmekte bu tekkenin pek latîf bir mevkide inşa edildiğini ve güzel bir bahçe ile tezyin edildiğini bildirmektedir. Türbenin yanında pek çok derviş hüccresinin yanı sıra geniş mutfaklar bulunduğu hareketle bu dergâhın bir zaman kalabalık bir evkafı ve gelir kaynakları olduğu düşüncesini paylaşır.⁸⁷ Kâfi Baba Türbesi bahçesinde bulunan uzun mezarın Abdal Musa'nın müşidi şeyh Bedreddin mezarı olduğu rivayetini de aktarır.⁸⁸ Türbe kitabelerinin tercümesi maalesef gerek Erten'den tercümelerde gerekse dergahla ilgili kısmî yazılarda yanlışlıklarla doludur.

Halvetîlik

İsmi Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nisbet edilen İslâm dünyasının en yaygın tarikatı kabul edilen Halvetiyyedir. Vahdet-i vücûd öğretisini benimsemiş, atvar-ı seb'a usulüne sâhib bir tarikat olarak Anadolu'da en yaygın tarikat olup, Antalya ile bağlantısı Halvetiyye'nin Ahmediyye koluna bağlı meşâyihın burada bulunması nedeni ile dir. Öyle ki Halvetî ekolün en tanınmış simâsî Niyâzî Mısri Elmalı'da medfûn Ümmî Sinân'ın müridi olarak hassaten önemlidir. Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö.910/1505) Manisa Gölarmara'da doğmuş, halk arasında "Yiğitbaşı Velî"

⁸⁴ *Antalya Livâsı Târihi*, s. 170.

⁸⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, s.300.

⁸⁶ Şevki Koca, "Akdeniz'de Bir Erenler Ocağı Kafi Baba Bektaşî Dergahı", *Bektaşîlik Ve Bektaşî Dergahları*, Cem Vakfı yay. 11., (s.89-90).

⁸⁷ Erten, *Antalya Livâsı Târihi*, s.192.

⁸⁸ Erten, *Antalya Tarihi*, III. Kısım, s.31.

olarak tanınmış ve kısa sürede “Şeyhü’ş-şuyuh” ünvanını almıştır. Bilhassa II. Bayezid devrinde Manisa’da irşâd ile meşgul iken İstanbul meşâyihî arasında çıkan tarikat işleriyle ilgili ihtilâfın çözümüne memur edilerek Payitaht’a çağrılır ve buradaki ihtilâfları çözerek şeriate muhâlif işler içinde bulunan şeyhlerin icazetlerini iptal eder ve tarikat eşyalarına el koydurur. Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî hazretleri, bu olaydan sonra Yiğitbaşı Velî olarak anılmıştır.

Ahmediyye kolu Elmalı Erenleri adı altında zikredeceğimiz Abdülvehhâb Ümmî, (v.1004/1595), Eroğlu Nûrî (Yahşi) (ö. 1603), Sinân-ı Ümmî (v. 1067/1657), Şeyh Süleymân (Hakîrî), Şeyh Selâmî Halil (Selâmî), Denizlili Nüzûlî ve Niyâzî Mısırî şeklinde devam etmektedir.

S.F.Erten Elmalı Halvetîliğine dâir bilgileri Antalya Târihi ve Antalya Livâsı Târihi’nde “Elmalı’da Yetişen Zevât” başlığı altında vermekte ve Abdülvehhab Ümmî, Eroğlu Nûrî, Ümmî Sinân, Şeyh Süleymân ve Niyâzî Mısırî’nin hayâtı ve eserlerinden örnekler vermektedir. Ayrıca Halvetiyye’nin Ahmediyye kolu silsilesini vermektedir.

Şeyh Vehhâb Ümmî Hazretleri:

Vehhâb Ümmî’nin vefatının 1004/ Elmalı olduğunu paylaşan Erten, Vehhâb için “Kendisi meşâyih-ı kiramdan olup, tabiat-ı şî’riyet sâhibi idi” bilgileri ile Abdülvehhab Ümmî’nin;

“Âşıkâne dinlersen sözümüz olsun beyân / Âşıkâ hiç gizli yoktur hepsi ayan” beytiyle başlayan uzunca şiirinin ardından bizzat Elmalı Kütüphanesinde bulunan Abdülvehhâb Ümmî Divânını gördüğünü belirtmekte ve Vâhib-i Ümmî’ye âit:

“Ehl içinde evliyadır mürşidim Ahmed Velî / Râh-ı Hakk’a azm eden giryâna verdim gönlümü” beyitlerinden hareketle mürşidinin Yiğitbaşı nâmıyla bilinen Ahmed Şemseddin Marmaravî olduğu üzerinde durmaktadır.

Eroğlu Nûrî:

Eroğlu Nûrî’nin Abdülvehhab Ümmî’nin halifesi olduğunu ve mahlasının “Yahşi” olduğunu belirten Erten Elmalı Kütüphanesinde gördüğü yazma kenarında Eroğlu’nun vefatını 1012 ve vefat yerinin Finike kaydını gördüğünü söylemekle birlikte Kabri’nin Manisa ili içerisinde olduğunu rivâyet eder. Muhtemelen buna sebep Finike’ ye gittiğinde kabri kaza merkezinde görmemesidir ki bunu belirtmiştir. Türbe Finike’de Demre-Mavikent arasında bulunan Alacadağ mevki’indedir.

Ayrıca Erten Eroğlu Yahşi Efendi’nin *Mir’âtü’l-Âşıkân* isminde ahvâl-i sülûke dâir bir eseri olduğunu ve bir nüshasının Manisa kütüphanesinde olduğunu paylaşarak aşağıda yer alan beyitlerinin Eroğlu’na âit olduğunu aktarır.⁸⁹

“Nidâ ettim gelsin âşık olanlar
Hakka gidenlerin yoludur tevhîd
Aşkın dersin bundan aldı alanlar
İlm-i ledün dilidir tevhîd
Gerekdir bu yolda bir kâmil usta
Kefil oldu size vuslat-ı dostâ
Yapışalım kudret elidir tevhîd”

Ümmî Sinân:

Erten’in Ümmî Sinân ile ilgili aklı biraz karışık olup, bunun nedeni Elmalı’da gördüğü silsile kayıtları ile Osmanlı Müellifleri’nde verilen bilgilerin birbirine muhalefet etmesidir. Buradan hareketle vardığı nokta biri Bursa’da biri Elmalı’da bulunan iki ayrı Ümmî Sinân’ın karıştırılmaması

⁸⁹ Erten, *Antalya Livâsı Târihi*, s.186.

husûsudur. Bununla birlikte Niyâzi Mısrî'nin şeyhi Ümmî Sinan'a atfettiği “*Dost illerinin menzili ki âlî göründü/ Dertlilere derman olan Elmalı göründü*” beyitli şiirinden hareketle Niyâzi Mısrî'nin şeyhinin Elmalı Hanefî Halvetî kaydıyla silsilesi bulunan Ümmî Sinân olduğunda kânîdir. Nitekim Ümmî Sinân'ın Abdülvehhab Ümmî tarîkıyla Seyyîd Yahya Şîrvânîye uzanan silsilesini defâeten vermektedir.⁹⁰

Niyâzi Mısrî:

Elmalı'da medfûn olmadığı hâlde tasavvufî terbiyesinin önemli bir süresini geçirdiği Elmalı'dan dolayı Erten Niyâzi Mısrî'yi de konu edinmektedir. Kendisi ile ilgili bilgileri *Kâmusu'l-Alâm*'dan iktibasla vermektedir ve matbu dîvânından aşağıda yer alan manzumesini paylaşmıştır.⁹¹

“Şehri Elmalı canda bulmalı
Ümmî Sinandır şöhret-i zâtı
Şeyhini Hak bil Niyazi kim
Pir yüzündendir Hak hidâyâtı”

Tarîki Belli olmayan Türbeler:

S.F.Erten bu tarik nisbeleri belli olan mutasavvıflar ve tarikler dışında, Antalya'da Frenk Baba, Gülşen Dede, Bayraktar Baba, sur dışında Şeyh Sinan, Şeyh Şücaettin, Orhan Baba, Açık Baş, Hoca Nebî, Korkuteli'de Yâren Dede, Kurt Dede, Kureyş Baba, Ali Fahreddîn-i Kebîr ve Ali Fahreddîn-i Sagîr türbeleri⁹², Elmalı'da Haydar Baba, Debbağ Baba'dan, Alanya'da Sitti Zeynep türbesi, Pirce Alâeddîn Türbesi, Silyom'da Bali Baba Türbesinden, bahsetmektedir.

Sonuç

1876-1962 yılları arasında geçen 86 yıllık hayatının 54 yılını Antalya'da öğretmen ve Antalya Müzesi kurucusu olarak Süleyman Fikri Erten, Antalya'nın İtalyanların işgal yıllarına şâhit olmuştur. Bir yandan şehrin yaşadığı dönemine şâhitlik ederken bir yandan da Antalya şehrinin kültür ve târihine kaleme aldığı yetkin eserlerle ciddi katkılar sunmuştur.

Eserlerinin genelinde Antalya tasavvuf hayâtına dâir bilgiler, târihi kaynaklar, ilgili resmî belgeler ve bizzat yerinde incelemelerle net bir fotoğrafının çekilmesine hizmet etmiştir.

Antalya'da tekkelerin varlığını kapatıldığı 1925 yılına kadar sürdürdüğü ve son döneme değin varlığı mevcut olmakla birlikte şu an bulunmayan tekke meşrutâları hakkında da bilgiler verilmekte olup, tasavvuf târihi araştırmacısına ışık tutmaktadır. S. F. Erten'in eserlerinde Antalya tasavvufî hayâtına dâir aktardığı bilgi ve gözlemlerden hareketle, Antalya'da başta Mevlevîlik, Halvetilik, Bektâşîlik ve Âhîlik tarik ve meşreblerinin güçlü varlığından ve etkisinden bahsetmek mümkün hâle gelmektedir.

Bu noktada onun verdiği bilgilerin şehrin tasavvufî temellerine yolculuk yapmak isteyen araştırmacı için ilk ana duraklardan biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

⁹⁰ Erten, *a.g.e.*, s.167.

⁹¹ Erten, *a.g.e.*, s.192.

⁹² Erten, *Antalya Tarihi*, III. Kısım, Antalya 1948, s.48.

Kaynakça

- ARSLAN, Recep, "Atatürk'ün Antalya Ziyâretleri", *Avrasya Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (ASEAD), ISSN:2148-9963, cilt: 5, sayı: 8, yıl:2018, s.4
- ATMACA, Emine, "Antalya'nın Korkuteli İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, c.6., sayı:15, Kasım 2018., s.309.
- AYDEMİR, Sefa Salih, "Cumhuriyet Döneminde Liselerin Tarihi Gelişimi Antalya Lisesi Örneği", *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, yıl:2, sayı:2, Nisan 2014, s.164.
- BORAN, Ali, Ahi Kızı Türbesi, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticâret Bakanlığı, 2016, c.I., s.136.
- CEYHAN, Adem, 17. Asır Mevlevî Edebiyatından Bir Portre: Antalyalı Adem Dede", *Türkiyat Mecmuâsı*, c.2, Bahar 2011, s.141-166.
- CİLACI, Osman, "Vesikalar Işığında Antalya Mevlevihânesi Postnişinlik Devir Teslimi", *IX. Milli Mevlânâ Kongresi*, s.197-209.
- CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ, Bkz: İE.EV./ 51/5625, ŞD/163/21; BEO, 2212/165862; OSM, EV.d. 23850.
- ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Âhilik, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.12.
- ÇAKIR BAŞ, Derya, "Fütüvvet ve Tasavvuf Buluşması: Tarikat Aleviliği ve Fütüvvet Erkânı.", *Hiz. Peygamber ve Fütüvvet*, İstanbul 2017.
- ÇAKIR, Adalet, *Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2012, c.I., s.472.
- ÇAKMAK Muharrem, "Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu*, Yıl 7, c.7, sayı:13, Haziran 2014, s.143-158.
- ÇİMRİN, Hüseyin, "Süleyman Fikri Erten", *Dünden Bugüne Antalya Kitabı*, Antalya Mayıs, 2012, s.513-514.
- ÇİMRİN, Hüseyin, *Antalya Folkloru*, 1984, ATSO Antalya, s.332.
- DURGUN, Hatice, *Elmalı Kazâsı* (1839-1914), Türk Tarih Kurumu, 2018, s.210.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, Haz: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, c.II., s.212.
- ERDOĞRU, M. Akif, "On yedinci Yüzyılda Antalya'nın Elmalı Kazasında Bir Ahi: Ümmi Sinan", *20.Yüzyılda Antalya Sempozyumu*, (Antalya 22-24 Kasım 2007) *Sempozyum Bildirileri*, Hz. Mustafa Oral, Antalya 2007, s.166-171.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1948), *Antalya Tarihi*, Üçüncü Kısım, Antalya.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1996, 2007) *Milli Mücadelede Antalya*, Antalya Müzesi Yayını, 1996; Antalya, Atso.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1922), *Antalya Livâsı Târîhi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1940), *Antalya Vilâyeti Târîhi*, İstanbul, Tan Matbaası.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1955) *Tekelioğulları*, Hüsnütabiat Basımevi, Antalya, 1-68.
- ERTEN, Süleyman Fikri, (1997) *Antalya Livâsı Târîhi*, Haz: Abdullah Tekin, Antalya ve Yöresi Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- EVLİYÂ, Çelebi, *Seyâhatnâme*, 9. Kitap 1.cilt., Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, YKY yy., s.315.
- KOCA, Şevki, "Akdeniz'de Bir Erenler Ocağı Kafi Baba Bektaşî Dergahı", *Bektaşîlik Ve Bektaşî Dergahları*, Cem Vakfı yay. 11., (s.89-90).
- KONUR, Himmet, *İbrâhim Gülşenî Hayatı, Eserleri ve Tarîkati*, İnsan Yayınları, s.121, 153, 171, 218.
- KUNT, İbrahim – KUNUL, Bahar, "Süleyman Fikri Erten'in İlm-i Belâgatdan Beyân ve Bedî' Hulâsası Adlı Eseri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Dergisi*, yıl:2015, sayı:34, s.207-246.
- MEVLÂNÂ, Fîhi Mâ Fîh, Terc: Ahmed Avni Konuk, Haz: Dr. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1994., s.106.
- MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ, Menâkıb-ı Gülşenî, Türk Tarih Kurumu Yy, Haz: Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s.547.
- ORTAK, Şaban, "Anadolu Selçuklularından Cumhuriyete Antalya Mevlevihânesi", *Antalya Kitabı*, Selçuklulardan Cumhuriyete Sosyal Bilimlerde Antalya, Antalya Büyükşehir Belediyesi, s.748-768.
- ÖNDER, Mehmet, "Tarih Boyunca Mevlâna Soyu-Fatih Sultan Mehmed Mevlâna'nın Altıncı Göbekten Torunudur", *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi*, 5-6 Mayıs 2003 [Selçuk Üniversitesi], 2004, s. 71-72.
- ÖZEL, Harun, Bosnalı Süleyman Fikri ve "İlmi Belâgattan Beyân ve Bedî' Hulâsası" İsimli Eseri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c.IV., sayı:4, 2015, s.981-1023.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Vakfiye", *TDVİA*, c.42, s.465-466.
- ÖZTÜRK, Şeyda, "Antalya-İstanbul-Kahire Hattında Bir Mevlevî: Âdem Dede ve "Cennette Raks" Romanında İzdüşümleri", *TARR*, 12-14 Kasım 2018, s.502-513.
- PERDAHLI, Mehmet Celâlettin, *Cennette Raks*, Sadri Grafik Matbaacılık, Boğazkent 29 Eylül 2002., Antalya.
- SAHİH Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârihu'l-Mevleviyye*, Haz: Cem Zorlu, İnsan Yay., s.284,297, 313.
- SEYİRCİ, Musa, "Halk Bilimci-Müzeci Süleyman Fikri Erten 1876-1962", *Türk Folkloru*, sayı:65, Mart 1985.
- SEYİRCİ, Musa, *Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten Armağanı*, Antalya Müzesi Yayını, 1994.
- ŞAFAK, Yakup, "Veled Çelebi Menâkıb'ına Göre 1912'de Faal Olan Mevlevihâneler ve Şeyhleri", *Sanat Tarih Araştırmaları*, (Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan), Konya, 2007, s.341-346.

- TAESCHNER, Franz, “İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilâtı”, İstanbul Ü. İktisât Fakültesi Mecmuâsı, c.15, sayı 1-4, s.3-32.
- TEK, Abdürrezak, *Târîhi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatler*, Bursa Akademi, Bursa 2017., s.375-376.
- TEK, Mehmet Çomaklı Tarihçesi, Antalya 2016, s.13.
- ULUÇAY, Çağatay, “Bayazıd II.in Âilesi”, *Tarih Dergisi*, c. X., İstanbul 1959, s.113,120.
- ULUNAY, Refi Cevat, “Bir Canlı Târih”, *Yeni Sabah Gazetesi*, 6.11.1951.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri”, *Mevlana Güldestesi*, Konya, 1964, s.31.
- YILMAZ, Leyla “Antalya’daki Türk Dönemi Kitabeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Sempozyumu, Bildiriler*, 15-17 Ekim 2008 Çanakkale, s.59-63.
- YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19.yy), İnsan Yayınları, 2003, s.490-491.